

Latvijas mašīnbūves šūpulis

Rīgas Politehnikumu dibināja baltvācieši, paraugu gūstot no Rietumeiropas rūpnieciski attīstītākajām valstīm

Helmuts Guļevskis 18.oktobris 2014 08:34

Pirms 150 gadiem Emils Lemans no Penzas guberņas Rīgas Politehnikumā tika reģistrēts kā pirmais mašīnu būvētāju specialitātes students, un līdz ar to 1864.gadā Rīgā darbu sāka Mašīnu inženieru nodaļa, kļūstot par mašīnbūves šūpuli visā Krievijas impērijā, kurā tolaik ietilpa arī tagadējā Latvijas teritorija.

Mūsdienās toreizējās Rīgas Politehnikuma Mašīnu inženieru nodaļas tradīciju pārmantotāja ir Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) Transporta un mašīnzinību fakultāte (TMF), kas šonedēļ ar plašu pasākumu programmu svin savu 150.jubileju. Pusotra gadsimta laikā, pielāgojoties gan politiskajiem griežiem, gan sekojot līdzī mašīnbūves attīstības tendencēm pasaulē, fakultāte ir piedzīvojusi gan nosaukumu, gan studiju programmu saturiskās pārmaiņas. Taču pirms 150.gadiem iedibinātais studētāres un zinātnes gars fakultātē ir dzīvs vēl šodien.

Rīgā nepieciešami tehniskie prāti!

Inženiertehnisko zinātņu strauja attīstība Rīgā sākās līdz ar Rīgas Politehnikuma (tagadējās RTU) nodibināšanu 1862.gadā. Jau 19.gadsimta vidū Baltijas saimnieciskā attīstība bija sasniegusi tādu līmeni, ka bez vietējiem tehniskajiem speciālistiem tās attīstība draudēja palēnināties vai pat vispār apstāties. Bija radusies akūta nepieciešamība veidot savu tehnisko skolu.

«Ievērojot politehnisko skolu milzīgo ietekmi uz tirdzniecības un rūpniecības attīstību ārvalstīs, kā gan lai arī pie mums katrs domājošs patriots nesaprastu, it īpaši pašreizējā attīstības laikmetā, ka sastingums ved pretī bojāejai un tikai garīgā un materiālā progresa ceļā var rast ķīlu ilgstošam mūsu zemes uzplaukumam. Visā Krievijas impērijā mostas dzīves progresa gars. (...) Baltijas provinces paliks uzticīgas savai godpilnajai misijai - būt lielajā impērijā par izglītības celmlaužiem, ja tās nodibinās institūtu, kas pavērs mūsu jaunatnei plašu darba lauku, bet valstij izaudzīnās inteliģentus cilvēkus, kas pratīs tautas vispārējās labklājības interesēs padarīt izmantojamās vēl neapgūtās mūsu zemes materiālās bagātības,» - tā Rīgas Politehnikuma dibināšanas nepieciešamību savulaik vēstulē Baltijas tirdznieciskajām un saimnieciskajām aprindām pamatoja Rīgas Biržas komiteja.

Tiesa, tolaik latvieši vēl tikai sāka sevi apzināties kā nāciju un atbilstoši vēsturiskajai situācijai nebija iesaistīti lēmumu pieņemšanā. Rīgas Politehnikumu dibināja baltvācieši, paraugu gūstot no Rietumeiropas rūpnieciski attīstītākajām valstīm, kur jau bija izveidota trīspakāpju tehniskās izglītības iestāžu sistēma.

Rīgā dibina Mašīnbūvniecības skolu

1864.gadā, kad darbu sāka Mašīnbūvniecības skola, Rīgas Politehnikumā jau darbojās Ķīmijas, Inženieru un Lauksaimniecības skolas - Politehnikuma struktūrvienības, ko pēc tagadējā dalījuma mēs sauktu par fakultātēm. Mašīnbūvniecības skola bija pirmā mašīnbūves inženieru skola visā toreizējā Krievijas impērijā un tās izveidošana radīja priekšnoteikumus straujai mašīnbūves attīstībai Baltijā, kā arī citos Krievijas impērijas reģionos.

Mašīnbūvniecības skolas izveidi organizēja un vadīja mašīnu inženieris Karls Loviss, kurš bija izglītojies Hannoveres un Karlsrūes Politehniskajās augstskolās pie augstas raudzes profesoriem, kuri uzskatāmi par zinātniskās mašīnbūvniecības pamatlicējiem. K.Loviss izstrādāja modernus Mašīnbūvniecības skolas mācību plānus, vadoties pēc Rietumeiropas augstskolu pieredzes un piemērojot tos Baltijas apstākļiem. Mācību plānos svarīga nozīme bija fundamentālo zinātņu, piemēram, tehniskās mehānikas, teorētiskās mašīnu mācības, mašīnbūvniecības, kinemātikas, mehāniskās tehnoloģijas apgūšanai. Mācības notika vācu valodā un ilga četrus gadus.

Savukārt 19.gadsimta deviņdesmito gadu sākumā atbilstoši Krievijas uzsāktajai Baltijas pārkrievošanas politikai Rīgas

Politehniskajā institūtā (RPI) notika pāreja uz mācībām krievu valodā un studiju programmas arī Mašīnbūves nodaļā, kas tika pārdēvēta par Mehānikas nodaļu, tika piemērotas atbilstoši Krievijas tehnisko augstskolu prasībām.

Laikmetu griežos

1918.gadā, nodibinoties Latvijas Republikai, tika nolemts uz RPI bāzes veidot vienu nacionālo augstskolu - Latvijas Universitāti (LU), kas pārstāv humanitārās un tehniskās zinātnes, un medicīnu. Līdz ar to arī Mehānikas nodaļa iekļāvās LU sastāvā. Interesanti, ka tieši Mehānikas nodaļas ēkā Troņmantnieka jeb tagadējā Raiņa bulvārī 19 tika bāzēta jaunveidotā LU. Tāpēc, tēlaini runājot, varam teikt, ka LU ir veidojusies, balstoties uz Mehānikas fakultātes pamatiem. Vēl joprojām LU centrālās ēkas noformējumā ir redzams zobrats - Mehānikas fakultātes simbols.

Bija sākusies jauna ēra un Mehānikas fakultātē, tāpat kā pārējā LU, mācības notika latviešu valodā. Beidzot mūsu tautas vēsturē bija radīti apstākļi, ka latviešu tautības censoni tehniskās zinātnes varēja apgūt dzimtajā valodā. Tāpat bija radīti priekšnoteikumi tehniskās terminoloģijas radīšanai un attīstīšanai latviešu valodā. Par mācībspēkiem fakultātē aicināja galvenokārt latviski runājošos RPI profesorus.

Tomēr līdz ar padomju varas nostiprināšanos Latvijā 1944. gadā atkal pārmaiņām tika pakļauta augstākās izglītības sistēma un arī Mehānikas fakultāte, tās darbību pārkārtojot PSRS lielvalstiskās politiskās un saimnieciskās dzīves uzdevumu risināšanai. Pirmajos pēckara gados Mehānikas fakultāte, turpinot tradīcijas, gatavoja plaša profila inženierus mehāniķus un elektrotehniķus, tomēr turpmākajos gados to izglītošanu koriģēja atbilstoši PSRS tehniskās augstākās izglītības tradīcijām. Ieviesa šauri specializētu speciālistu sagatavošanu atbilstoši PSRS nomenklatūrai, tāpēc inženierus gatavoja galvenokārt darbam mašīnbūves rūpnīcās.

1958.gadā notika LU reorganizācija - tika atkal izveidots Rīgas Politehniskais institūts, uz kuru no LU pārcēla tehniskās fakultātes. Mehānikas fakultātei nācās atstāt tās vēsturiskās telpas un pārcelties uz Ļeņina (tagadējo Kaļķu) ielu 1, kur patlaban atrodas RTU centrālā ēka, kā arī uz citām mācību procesam mazāk piemērotām telpām Ausekļa un Cēsu ielā.

Sava valsts - sava fakultāte

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas fakultāte ir piedzīvojusi būtiskas pārmaiņas un tagad sagatavo ne tikai mašīnu un aparātu būves inženierus, bet arī aviācijas un dzelzceļa speciālistus, un medicīnas iekārtu inženierus. Grūtus laikus fakultāte piedzīvoja deviņdesmitajos gados, kad strauji saruka studentu skaits un samazinājās finansējums. Tomēr pakāpeniski notika piemērošanās jaunajiem brīvvalsts apstākļiem un patlaban, pārkāpjot 150 gadu sliekšni, TMF ir viena no lielākajām RTU fakultātēm, kurā studē 1300 studentu un strādā 130 akadēmiskā personāla pārstāvju, tajā skaitā vairāk nekā 30 profesoru, kuri vada institūtus, katedras un zinātniskās laboratorijas.

Pateicoties profesora un fakultātes pirmā dekāna K.Lovisa un pārējo viņa līdzgaitnieku stingri ieliktajiem mācību un zinātniskajiem pamatiem, TMF dodas uz otro gadu simtu, turpinot Rīgas mašīnbūvniecības skolas tradīcijas un joprojām saglabājot savu pirms 150 gadiem iedzīvināto sūtību - būt par dzinuli mašīnbūves attīstībai Latvijā.

Autors ir ilggadējs Rīgas Tehniskās universitātes Transporta un mašīnzinību fakultātes mācībspēks